

ЕВОЛЮЦІЯ ЛАТИНО-РОМАНСЬКИХ ОЙКОНІМІВ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

На підставі історичного екскурсу в епоху римського панування на території колишньої Галлії (I-V століття) в даній статті простежено вплив Римської імперії на галло-романські ойконімні утворення.

Ключові слова: ойконім, топонім, Рим, Галлія, історія Франції.

Сучасні дослідження ойконімії позначені дедалі більш зростаючим зацікавленням мовознавців вивченням структури та історії становлення найменувань поселень старожитніх територій.

Сучасна світова ономастика відкидає ізольований розгляд окремих імен і висуває для їх вивчення (як попередню необхідну умову) врахування різноманітних факторів, які так чи інакше впливали б на формування систем онімів, оперуючи при цьому методикою як лінгвістичного, так і історичного та географічного аналізів [1, с. 8].

Жителі Галлії, прагнучи стати повноправними римськими громадянами, повинні були прийняти звичаї, спосіб життя, релігію та мову Риму. Латинь поступово впроваджувалась у всі сфери людської життєдіяльності і з часом стала офіційною, адміністративно-управлінською мовою спілкування, як у військовій сфері, так і в релігії. З відкриттям романських шкіл писемність, базована на латинській графіці, чинила опір розмовним галісійським традиціям, і корінне її населення – друїди – втрачало свої провідні позиції в суспільстві колишньої Галлії. Римляни отримували землі в безкоштовне користування знову ж таки з метою подальшої популяризації та впровадження латинської мови навіть у найвіддаленіші куточки імперії. Цьому сприяла ще й зручна розв'язка доріг, що полегшувало пересування військ, розповсюдження товарів обміну, державної імператорської пошти. Протягом тривалого періоду (приблизно півтисячоліття) населення колишньої Галлії було двомовним – латино-кельтським, – маючи своїми початками міста й поступово розповсюджуючись селами. Одномовність (здебільшого латинська) мала місце наприкінці V ст. н. е., а кельтська (з її численними діалектами) зникала, за винятком хіба що галісійців у Великій Британії, басків – в Іспанії, берберів – в Африці, а також вірменів, албанців, які частково зберегли мову та звичаї древніх кельтів.

Зрозуміло, що коли говоримо про латинь, яка панувала у V ст., то йдеться про розмовну мову, якою спілкувалися чиновники, солдати, просте населення, і ця мова, звісно, відрізнялася від латини часів Цезаря і Цицерона (I ст.). Тож поряд із

класичною латинню з'являється народна мова зі своїми регіональними відтінками (надто, що стосується віддалених адміністративно-територіальних одиниць).

Отож, цілком доречним видається припущення про те, що важливе місце в називанні топографічних об'єктів Франції мала б посідати народна географічна термінологія. Відомий французький лінгвіст, один з піонерів у галузі топоніміки, Альберт Доза приходиться до висновку, що велика кількість назв населених пунктів галісійського періоду була змінена в часи римського панування – або ж взагалі безслідно зникла – і пропонує розглядати їх як галло-романські утворення для більш точного визначення етимології топонімних утворень того часу [7, с. 15].

У пропонованій статті ми подаємо приклади ойконімів, утворених саме в епоху римського панування, і робимо спробу їхньої лексико-семантичної класифікації на підставі народно-географічної термінології, що відбиває ландшафтні ознаки місцевості з урахуванням природних умов, навколишнього середовища, місцезнаходження того чи іншого об'єкта на окремо взятій місцевості: річки, гори, культивовані або ж не культивовані землі, місце проживання, культові місця, скотарство, промисли, ремісництво.

Характерною ознакою всіх класифікацій за способом лексичної деривації, безперечно, є диференціація назв на відонімні та відапелятивні. У складі відонімних назв населених пунктів домінують відантропонімні та відгідронімні назви. Серед назв поселень відапелятивного походження переважають ойконіми, мотивовані географічними термінами [1, с. 8].

Зауважимо, що приклади ойконімних утворень за вищезгаданими ознаками мають латинське походження та є досить чисельними. До таких відносимо:

– **відгідронімні:** (Bains = lat. balneum “ванна; мн. мінеральні води” [9, с. 294; 6, с. 262; 3, с. 125], Fontaine = lat. fontana “джерело, водоймище” [9, с. 299; 6, с. 591; 3, с. 435], La Canaule = lat. canabula “дренажний канал” [9, с. 296; 6, с. 384], Conflans = lat. confluentes “злиття річок” [9, с. 297; 6, с. 482; 3, с. 233], Puisieux = lat. puteus + eolum “маленьки джерела” [9, с. 304; 8, с. 1002], Auberives = lat. alba + riva “білий берег” [9, с. 305; 6, с. 242], Hauterive = lat. alta + riva “високий берег” [9, с. 305; 6, с. 670]);

– **відоронімні:** рівнини, западини, височини ... (Campragne = lat. campania “широка, простора рівнина” [9, с. 313; 6, с. 382], Champagne [9, с. 313; 6,

с. 414], Vaux = lat. vallis “долина” [9, с. 316; 6, с. 1296; 3, с. 1055], Bonneval = lat. bonam + vallem “добра (крута) долина” [9, с. 316; 6, с. 329], Valmanya = lat. vallem + magna “велика долина” [9, с. 316; 6, с. 1287], Anjou = lat. in + jugum “на вершині” [9, с. 318; 6, с. 223], Clermont = lat. clarus + montem “гора світлого кольору” [9, с. 319; 6, с. 468], Beaumont = lat. bellum montem “гарна гора” [9, с. 319; 6, с. 284], Montferrat = lat. montem + ferrat “залізна гора” [9, с. 320; 6, с. 860], Montfort = lat. montem + fortem “фортифікована гора” [9, с. 320; 6, с. 860];

– **пов’язані з властивістю ґрунту й місцезнаходженням об’єкта на місцевості:** (Ardes = lat. aridas (terras) “суха (земля)” [9, с. 325; 6, с. 230], Codalet = lat. cotulus + -etum “кам’яниста земля” [9, с. 325; 6, с. 471], Pérouse = lat. petrosa “кам’яниста, скалиста” [2, с. 326; 6, с. 948], Sablet = lat. sabuletum “піщана місцевість” [9, с. 326; 6, с. 1057; 3, с. 890], Aubetaire = lat. alba terra “земля білого кольору” [9, с. 327; 6, с. 242], Carqueiranne = lat. Calcaria + -ana “вапняна піч” [9, с. 325; 6, с. 389], Trémont = lat. tres + montes “три гори” [9, с. 329; 8, с. 1267]);

– **відфлористичні:** (Brousseval = rom. Bruscia + val “долина густого чагарнику” [9, с. 331; 6, с. 365], Fouillet = lat. folium + -etum “листяний ліс” [9, с. 331; 6, с. 602], Sail = lat. saltus “гориста й насаджена лісами місцевість” [9, с. 332; 6, с. 1059], Silvacane = lat. silva + cana “білий ліс” [9, с. 332; 6, с. 1218], Aulnay = lat. alnetum “вільховий ліс” [9, с. 333; 6, с. 248], Boisse = lat. buxea “земля, вкрита самшитом (буксом)” [9, с. 334; 6, с. 324], Sanet = lat. sanpetum “місцевість, насаджена комишем” [9, с. 336; 6, с. 384], Chastenay = lat. castanetum “каштановий ліс” [9, с. 336; 6, с. 435], Foug = lat. fagus “бук” [9, с. 336; 6, с. 601], Lauris = lat. laurea “лаврове дерево” а Lauret = lat. lauretum “ділянка, насаджена лавровими деревами” [9, с. 338; 6, с. 737], Vimenet = lat. viminetum “вербняк” [9, с. 341; 6, с. 1343]).

Як бачимо, типовими для даного часового проміжку назви поселень на території Франції протягом досить тривалого часу утворилися шляхом онімізації географічних апелятивів (лексико-семантичним та частково суфіксальним способом деривації). Характерною є також лексикалізація словосполучень.

Саме ойконіми найчіткіше ілюструють дві структурно-семантичні групи власних географічних назв:

- 1) назви, безпосередньо пов’язані з природно-географічним середовищем певної місцевості;
- 2) назви пов’язані з діяльністю людини [2, с. 38].

Наведемо декілька прикладів такого роду топонімних утворень розглядуваного періоду:

– **дикі тварини, птахи:** (Agalières = lat. Aquila + -aria “орлине гніздо” [9, с. 343; 6, с. 206], La Corbière = lat. corvus + -aria “часто відвідуєме

місце воронами” [9, с. 343; 6, с. 485], Gruey = lat. grus + -etum “скупчення журавлів” [9, с. 343; 6, с. 656], Louvois = lat. lupus + via “вовча дорога” [9, с. 344; 6, с. 771], Louviers = lat. luparius “мисливці на вовків” [9, с. 334; 6, с. 770], Aussières = lat. ursarias “медвежі” [9, с. 344; 6, с. 249]);

– **землеробство:** (Nonsard = lat. novum + -sartum “розорена цілина” [9, с. 345; 6, с. 909], Agel = lat. agellus “маленьке поле” [9, с. 346; 6, с. 204], Beauchamps = lat. bellum campum “гарне поле” [9, с. 346; 6, с. 281], Grandchamp = lat. grandem campum “велике поле” [9, с. 346; 6, с. 643], Longchamp = lat. longus + campus “довге поле” [9, с. 346; 6, с. 763], Champrépus = lat. campus + repulsus “віддалене поле” [9, с. 347; 6, с. 418], Pasques = lat. pasuum “пасовисько” [9, с. 347; 6, с. 940], Préaux = lat. pratillum “маленький луг” [9, с. 348; 6, с. 994], Coyolles = lat. caulis + -eola “поле капусти” [9, с. 350; 6, с. 503], Fabas = lat. fabare “бобове поле” [9, с. 350; 6, с. 571], Oletta = lat. oletum “оливкова плантація” [2, с. 352; 6, с. 920; 3, с. 702], Vignot, Vigny, Vinay = lat. vineum “виноградник” [9, с. 353; 6, с. 1320; 6, с. 1343; 3, с. 1081], Vincelles = lat. vini cella “винний підвал” [9, с. 353; 6, с. 1343], Brebière = lat. berchière “вівчарня” [9, с. 353; 6, с. 353], Vacheresse, Vacqueresse = lat. vaccarita “коровячий хлів” [9, с. 354; 6, с. 1280]);

– **промисловість:** (Asnières = lat. (molae) asinariae “млин, що працює за допомогою осла” [9, с. 355; 6, с. 238], Calcatoggio = lat. calcatorium “прес для винограду” [9, с. 356; 6, с. 379], Chauffour = lat. calcis furnus “вапняна піч” [9, с. 356; 6, с. 444], Fargniers = lat. farinarios “млин для помолу муки” [9, с. 356; 6, с. 573], Férolles = lat. (fabricas) ferriolas “кузня”, Froncles = lat. ferrum + -unculae “майстерня по залізу” [9, с. 356; 3, с. 423; 6, с. 614], Félines = lat. figlina “гончарна майстерня” [9, с. 356; 6, с. 614], Levrette = lat. lapideta “кам’яний кар’єр” [9, с. 357; 3, с. 577], Moulin = lat. molinum “млин” [9, с. 357; 8, с. 882], Salins = lat. salinis “соляні шахти” [9, с. 357; 6, с. 1184]);

– **торгівля, шляхи сполучення:** (Feurs = lat. forum “ринок” [9, с. 359; 6, с. 583; 3, с. 437-438], Maisons = lat. mansion “житло, притулок, трактир, стоянка” [9, с. 359; 6, с. 786], Saverne = lat. taberna “трактир” [9, с. 359; 6, с. 1199; 3, с. 994], Calce = lat. calcea “шосе, дорога” [9, с. 360; 6, с. 379], Fourques = lat. furcas “розгалуження” [9, с. 361; 6, с. 604], Pierrepont = lat. petreum + pontem “міст із камня” [9, с. 362; 6, с. 959], Ports = lat. portus “порт” [9, с. 363; 6, с. 987], Courbevoie = lat. curva via “кривий шлях” [9, с. 364; 6, с. 495], Poses = lat. pausum “зупинка, відпочинок” [9, с. 364; [6, с. 988]);

– **житло, місцепроживання:** (Velars, Villars, Ville, Villers = lat. villare “сільське володіння (маєток), ферма” [9, с. 365; с. 366-368; 6, с. 1299; с. 1324-1325], Grandvillers = lat. grande + villare “великий

масток” [9, с.369; 6, с.648], Hautvillers = lat. *altum + villare* “високе володіння” [9, с.369; 6, с.672], Neuville = lat. *novum + villare* “нове володіння” [9, с.369; 6, с.901], Beauvilliers = lat. *bellum + villare* “гарний маєток” [9, с.371; 6, с.287], Magneville = lat. *magna + villa* “велика ферма” [9, с.374; 6, с.781], Villemontais = lat. *villa + montensem* “гірська ферма” [9, с.375; 6, с.1330], Conteville = lat. *comitem + villam* “графська ферма” [9, с.375; 6, с.483], Vacqueville = lat. *episcopus + villa* “ферма єпископа” [9, с.375; 6, с.1280], Vilcey, Villecey = lat. *villicella* “маленька ферма” [9, с.376; 6, с.1321, с.1326], Villotte = lat. *villula* “маленький сільський будинок, маленька ферма” [9, с.376; 6, с.1342], Chanvre = lat. *canaba, canara* “курінь, халупка, крамниця” [9, с.376; 6, с.422], Cazouls = lat. *casula* “хатинка” [9, с.377; 6, с.400], Cour = lat. *cortem* “ферма, двір” [9, с.377; 6, с.495], Corcelle = lat. *corticella* “маленький маєток” [9, с.378; 6, с.485], Mazerolles = lat. *maceriola* “невеличка огорожа-стіна” [9, с.380; 6, с.817], Vic, Vico, Vicq, Vis, Vitz, Vix, Vy, Vyt = lat. *vicus* “село” [9, с.381-382; 6, с.1314, с.1315, с.1346, с.1348, с.1354], Vezin, Voisin = lat. *vicinium* “сосідство” [9, с.384; 6, с.1313, с.1349], Beauvoisin = lat. *bellus + vicinium* “гарне сосідство” [9, с.384; 6, с.288], Epinal = lat. (*vicus*) *spinalis* “село у формі хребта” [9, с.386; 6, с.553], Long = lat. *longus (mansus)* “довге село” [9, с.386; 6, с.763], Coulombs = lat. *columba* “голубям” [9, с.387; 6, с.494], Collemiers, Colmier, Colmar = lat. *columarium* “голубятник” [9, с.387; 6, с.474, с.475];

– **укріплення, фортифікації:** (Baillieu, Bailleul = lat. *basum + -eolum* “фортифікований простір навколо замку” [9, с.389; 6, с.261], Cassel = lat. *castellum* “фортифіковане село” [9, с.390; 6, с.391], Murat = lat. *muratus (vicus)* “село, оточене мурами” [9, с.393; 6, с.889], Le Palais, Palau = lat. *palatium* “місце, захищене огорожею з колів” [9, с.393; 6, с.934], La Tour du Pin = lat. *turris + pinus* “соснова вежа” [9, с.394; 6, с.1259], Torrelles = lat. *turricula* “маленька вежа” [9, с.394; 6, с.1256]).

Назви з релігійною семантикою досить рано з’явилися у французькій топоніміці, і свідченням цьому є онімні утворення, пов’язані з іменами різних богів та божеств галісійського періоду. Значний вплив на формування цілого ряду назв населених пунктів релігійного походження мало християнство, яке остаточно вкоренилося на території Галлії вже наприкінці римського панування. Так, у 313 році імператор Костянтин дав офіційний дозвіл на його пропагування (*en 313, l’empereur Constantin autorisa la nouvelle religion* [8, с. 49]). Розглянемо декілька прикладів подібного роду утворень:

– **релігія:** (Fa, Fain = lat. *fanum* “храм” [9, с.401; 6, с.571], Feneu = lat. *fanum + novum* “новий

храм” [9, с.401; 6, с.578], Fanjeaux = lat. “храм Юпітера” [9, с.401; 6, с.572], Die = lat. *dea* “богиня” [9, с.402; 6, с.528], Montgieux, Montjoux, Jeumont = lat. *montem + Jovis* “гора Юпітера” [9, с.402; 6, с.699], Colmars = lat. *collis + Martis* “пагорб Марса” [9, с.403; 6, с.475], Templemars = lat. *templum + Martis* “храм Марса” [9, с.403; 6, с.1241], Lautaret = lat. *altare + -ittum (-eolum)* “маленький вівтар” [9, с.404; 6, с.737], Bazoches = lat. *basilica* “церква” [9, с.404; 6, с.279], Chapelaine = lat. *sappella + -ina* “зовсім маленька церква” [9, с.404; 6, с.423], La Celle, Sère = lat. *cella* “келія, монастир” [9, с.405; 6, с.400], Auxelles = lat. *alta + cella* “висока келія, монастир” [9, с.405; 6, с.252], Bel-lacella = lat. *bella + cella* “гарна келія, монастир” [9, с.405; 6, с.291], Nova Cella, Croix = lat. *cruce* “хрест” [9, с.406; 6, с.510], Crouzilles = lat. *crucicula* “маленький хрест” [9, с.406; 6, с.514], Glisolles = lat. *eclesiola* “маленька церква” [9, с.406; 6, с.635], Lucelles = lat. *locellos* “саркофар” [9, с.406; 6, с.722], Martres = lat. *martyrium* “гробниця (могила) мученика” [9, с.406; 6, с.807], Montereau, Montrelet, Montreuill = lat. *monasteriolum* “маленький монастир” [9, с.408; 6, с.859, с.870, с.871], Auroir = lat. *oratorium* “молитовня” [9, с.410; 6, с.249], Orroire, Orrouy = lat. *oratorium* “молитовня” [9, с.410; 6, с.927], Pleaux = lat. *plebs, plebes* “парафіяльна церква” [9, с.410; 6, с.967], Psalmody = lat. *psalmodia* “псаломський спів” [9, с.411; 6, с.1001; 3, с.830], Espalion = lat. *spelaeum* “печера”, “церковна крипта” [9, с.411; 6, с.559; 3, с.946], Thun = lat. *tumba* “могила” [9, с.411; 6, с.1252; 3, с.1036]).

Хочемо зазначити, що одним із найдавніших і найпродуктивніших у даному часовому проміжку є термін релігійного походження *лат. cella*, (*фр. Celle*) “невеличкий монастир”. Вживання цієї лексеми є досить частотним у топоніміці, як у простій формі, так і в складі різних словосполучень, де вона виступає диференціатором монастирів на місцевості. Наприклад: *La Celle, Cellefrouin, Celleneuve, La Celle-Saint-Cloud, Selles, Naucelles* і т.ін.

Культ святих також є досить розповсюдженим і має відбиття в топонімічних утвореннях Франції. Дві найцікавіші проблеми, які ставлять перед дослідниками-ономастами імена святих – це, з одного боку, їхній географічний розподіл, а з іншого – різноманітність діалектних форм одного й того ж імені святого в залежності від місцевого говору. Цілий ряд імен святих розповсюджені по всій території Франції, що подекуди, наприклад, пов’язано з дуже відомими постатями, як наприклад Святий Мартін (Saint Martin) [4, с. 15], єпископ Туру (у IV столітті, шанований як проповідник Євангелія), який користувався великою популярністю [6, с. 17]. Нами зокрема нараховано близько

350 сучасних назв населених пунктів Франції, які носять ім'я цього священнослужителя.

Подаємо ще ряд прикладів: Святий Іван (Saint Jean) – близько 170 топонімних утворень; Святий Петро (Saint Pierre), перший Папа – близько 160 ойконімів; Святий Жермен (Saint Germain) – близько 130 населених пунктів [6, с. 17]. Сюди ж належать: Saint Benoît = lat. sanctus + Benedictus “святий Бенедикт” [9, с. 419; 6, с. 1072], Saint Denis = lat. sanctus + Dionysius “святий Денис” [9, с. 419; 6, с. 1083], Saint Etienne = lat. sanctus + Stephanus “святий Етьєн” [9, с. 419; 6, с. 1096], Saint Mihiel = lat. sanctus + Michaël “святий Михайло” [9, с. 420; 6, с. 1149]. Зрозуміло, що список подібних прикладів можна було би продовжувати завдяки досить багатому матеріалу (тільки 9000 топонімів зі словом *святий* заслуговують на більш детальне вичення, про що йтиметься в наших наступних розвідках).

Іноді замість слова “Saint” вживається Dom Dam, Donne Danne (похідні утворення від *dominus, domina*, які характерні для періоду римського панування).

Тож французи завдячують тій великій кількості топонімів римлянам, про що нам нагадують різноманітні аспекти становлення цивілізації, що мали місце на території колишньої Галлії. І це, насамперед, божества і пов'язані з ними культури (вівтарі, світлиці, храми ...). Назви багатьох міст, які пізніше стали столицями, перегукуються з назвами племен-першопоселенців, як наприклад: Paris [6, с. 938] від Parisii; Reims [6, с. 1020] від Remi; Tours [6, с. 1261] від Turones; Vannes [6, с. 1289] від Venetes та багато інших. Здобутки цивілізації, які римляни запровадили в Галлії, також відбиті в онімах. І це, в першу чергу, шляхопрроводи (кам'яні шляхи), прокладені римлянами з їхніми межовими стовпами та нічними при-тулками, водопроводами та мостами.

Багато назв селищ, старовинних приватних маєтків походять від прізвищ їхніх засновників з

додаванням ойконімного суфікса *-iacus*, що дало -у у паризькому басейні, *-é* – на Заході, *-eu* на – Сході, *-a* – у департаменті Юра, *-ieu* – у Ліонському регіоні, *-ac* або *-at* – у Центрі й на Півдні.

Природно, що з часу свого виникнення й до сьогодні найдавніші ойконіми здебільшого не зберегли свого первісного вигляду, що зумовлено, з одного боку, впливом писемної традиції, характерної для кожного історичного періоду мови, а з другого – різномовними контактами на тій чи іншій території, які спричинили фонетичну трансформацію будови оніма [2, с. 38].

Отже, різні аспекти вивчення ойконімів: природні умови проживання тих людей, що першими дали назву поселенню, стан писемних джерел того періоду та еволюція самої мовної системи дають нам можливість з'ясувати етимологію більшості назв населених пунктів.

Література

1. Білоус Л.В. Географічна номенклатура в ойконімії Вінниччини // Студії з ономастики та етимології. – К., 2007. – С. 8 -11.
2. Вербич С.О. Ойконіми Прикарпаття з етимологічно непрозорими твірними основами // Студії з ономастики та етимології. – К., 2007. – С. 38-40.
3. Латинско-русский словарь / [авт. Дворецкий И.Х.]. – М.: Русский язык, 1976. – 1096 с.
4. Deuxième livre d'histoire de France // [Augé Claude, Petit Maxime]. – Paris, 1971. – 249 p.
5. Dictionnaire latin-français // [Gaffiot F.]. – Paris, 2001. – 820 p.
6. Dictionnaire national des communes de France. – Paris: Albin Michel, 2001.– 1475 p.
7. La toponymie française // [Dauzat A.]. – Paris, 1971. – 331 p.
8. Petit Larousse de l'histoire de France des origines à nos jours. – Paris, 2003.– 895 p.
9. Toponymie générale de la France // [Nègre E.]. – Genève, 1990. – V. 1. – 704 p.

On the ground of historic excursus into the epoch of the Roman Empire on the territory of former Gallia (I-V centuries) the article reviews the influence of the Roman Empire on Gallic-Roman place names.

Key words: place name, toponym, Rome, Gallia, history of France.

На основании исторического экскурса в эпоху римского господства на территории прежней Галлии (I-V века) в данной статье прослежено влияние Римской империи на галло-романские ойконимные образования.

Ключевые слова: ойконим, топоним, Рим, Галлия, история Франции.